

Den svenska nationalekonomins rötter

*Bo Sandelin, Professor emeritus
Göteborgs universitet*

Vi kanske idag tycker att det var märkligt med Stanley Jevons hypotes på 1870-talet att konjunkturcyklerna kunde ha sitt ursprung i solfläckarnas variationer. Så långt bakåt brukar man inte gå i nutida konjunkturanalys. Det fanns dock en logisk tanke hos Jevons: Solfläckarna kanske påverkar vädret, och vädret har betydelse för skördevariationerna. Men även om Jevons hypotes skulle få empiriskt stöd så vore ju inte det yttersta ursprunget funnet. Nästa men inte slutliga steget skulle vara att söka vad som ligger bakom solfläckarnas variationer.

Att söka efter ett samhällsfenomens rötter eller ursprung är ingen trivial uppgift. Den är i princip omöjlig att lösa, för har man väl funnit något som man preliminärt kallar ursprung så återstår ju att finna ursprungets ursprung, och så vidare. Det närliggande filosofiska begreppet »orsak« är mer utrett och mer preciserat än »ursprung« eller »rötter«. I allmänspråket används de tre termerna mer eller mindre som synonymer med vissa nyansskillnader.

När vi talar om nationalekonomins rötter i Sverige eller något annat land är vi vanligtvis pragmatiska och söker inte det yttersta ursprunget. I stället väljer vi av konvention som utgångspunkt något eller några skeenden i det historiska förloppet som finns dokumenterade i skrift och som har något skönjbart samband med nutiden. Men varje sådant val kan ifrågasättas.

Svaga trådar till 1600-talet

Vi kan finna enstaka ekonomiska författare i Sverige på 1600-talet. Eli Heckscher har kallat Johan Classon Risingh (cirka 1617-1672) för Sveriges

»förste egentlige författare på det ekonomiska området«.¹ Rising hade ett omväxlande liv; han var bland annat guvernör för kolonin Nya Sverige vid Delawarefloden när kolonin fick ges upp till holländarna 1655. Han dog i misär 1672, och enligt Heckscher var huvudskälet att hans liv förflöt »i skuggan av det stora verk som han planerat men endast delvis kom att avsluta«: *En Tractat om Kiöp-Handelen*. I befintliga delar av detta verk framträder han emellertid i huvudsak som merkantilist under holländskt och engelskt inflytande. Han var en bullionist som menade att handelsbalansen borde upprätthållas genom förbud mot export av ädelmetall. Risingh hade inte mycket betydelse för senare ekonomer, vilket utmanar en aspekt på rotbegreppet: Räcker det om han var först (i någon mening) eller krävs det ett tydligt inflytande på eftervärlden för att man ska kunna tala om en rot?

Viktigare än Risingh blev naturrechtsfilosofen Samuel von Pufendorf (1632-1694), men fastän denne publicerade sina i detta sammanhang viktigaste verk i Sverige var han i realiteten en tysk gäst. Pufendorf hörde till de tyska lärde som kallades till universitetet Lund när det grundades 1668. Under Lundatiden publicerade han sitt stora rättsfilosofiska verk *De jure naturae et gentium* (1672). Här finns visserligen ett kapitel om priser och några sidor om skatter, men det är knappast dessa som gjort hans nämn känt bland nationalekonomins doktrinhistoriker. I stället har Pufendorf åberopats för sina naturrechtsfilosofiska idéer. Pufendorf är en av Adam Smiths inspiratörer i detta avseende, och spelar en uttalad roll i Smiths *Lectures on Jurisprudence* och en outtalad roll i *Wealth of Nations*. Smith spelar i sin tur en större eller mindre roll hos de svenska akademiska 1800-talsekonomerna.

Frihetstidens institutionalisering

Tiden mellan Karl XII:s död 1718 och Gustav III:s statsvälvning 1772 har kommit att kallas frihetstiden i Sverige, vilket syftar på frihet från kunglig absolutism. Under denna tid uppstod ett ganska omfattande författarskap i ekonomiska frågor i merkantilistisk anda.

På 1700-talet institutionaliserades ekonomiämnet i Sverige i den meningen att det fick lärostolar vid universiteten. Om vi med den svenska nationalekonomins rötter skulle syfta på ämnets etablering som universi-

1. Heckscher s. 147.

HVORDAN SER VERDEN UD?

tetsämne skulle vi kunna hänvisa till 1700-talsprofessorerna. Den merkantilistiska politiken ville främja ekonomisk tillväxt, och universitetsprofessorer i ekonomi var ett led i detta.

År 1741 tillträdde Anders Berch (1711-1744) en professur i »jurisprudentiae, oeconomiae et commerciorum« vid Uppsala universitet. I ständsriksdagen hade frågan drivits av hattpartiet. Detta var den första ekonomiprofessuren i Sverige, och den har angetts som den fjärde i Europa. Den följdes av en professur i Åbo 1747 med Linnélärljungen Per Kalm som förste innehavare, och en i Lund 1750 med köpmannasonen Johan Henrik Burmester som innehavare utan initiala anspråk på lön. År 1759 kom en andra Uppsalaprofessur.

I den mån de första svenska 1700-talsprofessorerna skrev något som kan ge dem en viss skoletikett så var de huvudsakligen merkantilister. I merkantilistisk anda skrev sålunda Berch en lärobok som kom att användas i cirka 80 år, *Inledningen til Almänna Hushålningen* (1747). Framför allt var ekonomiprofessorerna praktiker med kunskap om naturen, juridiken eller näringslivet. »Över lag kan man säga, att *praktiska* (i sträng mening utomakademiska) *färdigheter och insikter spelade större roll som befordringsgrund inom ekonomiämnena än inom andra discipliner vid 1700-talets universitet.*«.²

1800-talet: svag början men starkare slut

Ekonomiämnets expansion vid de svenska universiteten under 1700-talet fortsatte inte under det tidiga 1800-talet, men det fanns ändå några som höll ämnet vid liv. År 1807 tillträdde Lars Georg Rabenius (1771-1846) i Uppsala den professur som ursprungligen hade innehafts av Anders Berch. Rabenius *Lärobok i nationalekonomien* (1829) blev efterföljare till den bok som Berch publicerat redan 1747. Rabenius betraktade Adam Smiths lära som den dittills bästa, men den var inte invändningsfri.

I Lund hade Carl Adolph Agardh (1785-1859) år 1812 blivit professor i botanik och praktisk ekonomi. När han i början av 1820-talet var i Paris för botaniska studier följde han även Jean-Baptiste SAYS ekonomiska föreläsningar. Detta bidrog säkert till att hans eget tänkande grundades på klassikerna. Han var dock inte okritisk. Han kritiserade Adam Smith för att denne gav staten en alltför begränsad roll. Staten borde aktivt stimu-

2. Liedman s. 83-84.

lera tillväxten och bekämpa arbetslösheten och fattigdomen. Mycket av Agardhs idéer påminner om dem som fördes fram i den ekonomiska politiken ett sekel senare.

Agardh lämnade professuren 1835, då han blev biskop i Karlstad. När den så småningom återbesattes hade den omvandlats till en ren botanikprofessur. Däremot hade det vid juridiska fakulteten inrättats en professur som innehöll ekonomi och juridik. När denna 1901 fick Knut Wicksell (1851-1926) som innehavare befästes neoklassicismen som en väsentlig del av svensk nationalekonomi.

Neoklassiskt genombrott

I slutet av 1800-talet uppträdde svenska ekonomer med ett språk och en ansats som åtminstone de äldre av nutidens ekonomer skulle känna igen och förstå. Det skulle ha kunnat bli givande samtal mellan generationerna om inte döden gjort det praktiskt omöjligt. Jag syftar på David Davidson, Knut Wicksell och Gustav Cassel, som ofta betraktas som grundarna av den »moderna« nationalekonomin i Sverige.

David Davidson (1854-1942), som var först ut men inte äldst, föddes i en judisk familj som invandrat från Tyskland. Redan som 24-åring tog han doktorsgraden i Uppsala med en kapitalteoretisk avhandling, *Bidrag till de ekonomiska lagarna för kapitalbildningen* (1878). Inledningsvis skriver han: »De för denna afhandling begagnade källorna äro«, och så nämner han titlar av Turgot, Smith, Mill, Herrmann, Moll, Menger, Knies, Marx och Mangoldt, dvs. böcker på franska, engelska och framför allt tyska.

På 1880-talet var Davidson i Bremen, Hamburg, Lübeck och Basel för att forska om inkomstskattelagarna. Skattefrågor blev ett av Davidsons specialområden, och hans inflytande var uppenbart när en progressiv inkomstskatt infördes i Sverige 1910.

En särskilt betydelsefull insats för svensk nationalekonomi gjorde Davidson då han 1899 grundade *Ekonomisk Tidskrift*, som nu lever under namnet *Scandinavian Journal of Economics*. Davidson var redaktör ända till 1939, dvs. i 40 år! I *Ekonomisk Tidskrift* publicerade Davidson själv omkring 250 artiklar, och tidskriften blev det viktigaste forumet för svenska ekonomer under mer än halva 1900-talet.

Knut Wicksell (1851-1926) kom till nationalekonomin ganska sent efter att i Uppsala ha studerat filosofi, historia, latin, nordiska språk, matematik och fysik, och efter att ha etablerat sig som bildstormare i samhällsdebatten. Under 1880-talet gjorde han studieresor till London, Berlin och

Strassburg. Hans första nationalekonomiska bok, *Über Wert, Kapital und Rente nach den neueren nationalökonomischen Theorien* (1893), etablerar honom som den förste svenske neoklassikern, inspirerad av Jevons, Walras och österrikarna, bland vilka Böhm-Bawerk får en särställning. Likt Jevons och Walras tvekar han inte att ge framställningen en matematisk dräkt, men innehållsligt är han i varje fall i de kapitelteoretiska delarna mer påverkad av Böhm-Bawerk.

Wicksells doktorsavhandling *Zur Lehre von der Steuerincidenz* (1895) utgör första delen av hans *Finanztheoretische Untersuchungen nebst Darstellung und Kritik des Steuerwesens Schwedens* (1896). Särskilt den andra delen, »Über ein neues Princip der gerechten Besteuerung«, har rönt stor uppmärksamhet och utgör ett bidrag till den nyttokalkyleringsansats på frågan om skatter och offentliga utgifter där italienarna Maffeo Pantaleoni, Ugo Mazzola och Antonio de Viti de Marco tillsammans med österrikaren Emil Sax lagt grunden. Efter Wicksell vidareutvecklade bland andra Erik Lindahl (1891-1960) denna ansats i sin doktorsavhandling *Die Gerechtigkeit der Besteuerung* (1919).

Medan Wicksell i *Über Wert* och i *Finanztheoretische Untersuchungen* huvudsakligen förädlar och vidareutvecklar grundtankar som funnits hos tidigare författare har *Geldzins und Güterpreise: Eine Studie über die den Tauschwert des Geldes Bestimmenden Ursachen* (1898) mer av originaltankar. Denna bok blev senare en av Stockholmsskolans inspirationskällor.

Gustav Cassel (1866-1945) började studera nationalekonomi efter att ha doktorerat i matematik. Han var mycket kritisk till Wicksells och andras sätt att använda matematiken. Man gav nationalekonomin ett otillbörligt sken av matematisk fulländning. »Det är matematiskt skolat tänkande, icke matematik som behövs för att tränga djupt in i de ekonomiska frågorna«³ skrev Cassel i ett brev 1896 efter att ha läst Wicksells *Finanztheoretische Untersuchungen*.

Cassel studerade kring sekelskiftet i Tübingen, Berlin och Göttingen. Han följde 1898-1899 Gustav Schmollers och Adolph Wagners föreläsningar i Berlin och har som ung karakteriserats som »liberal med såväl radikala som konservativa drag, sprungna ur 80-tal resp. 90-tal, ur tysk katedersocialism och engelsk fabianism«.⁴

3. Citerat i Nycander s. 17.

4. Carlson s. 33.

Efter hand gled Cassel över mot vad vi kan kalla begränsad neoklassicism. En uppsats i *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* 1899 med titeln »Grundriss einer elementaren Preislehre« var starkt influerad av Walras allmänna jämviktsteori, men Cassel skiljer sig från Walras genom att ta avstånd från gränsnytteteorin. Cassel menar att man kan nå alla väsentliga teoretiska slutsatser genom att utgå från efterfrågan på en vara utan att föra in gränsnyttobegreppet. Samma ståndpunkt intar han i sin mest kända bok, *Theoretische Sozialökonomie* (1918).

Nå, vilka är rötterna?

Vi har sett att det fanns akademiska ekonomer i Sverige på 1600- och 1700-talen, men om vi kräver en tydlig tråd i tänkandet till våra dagar för att tala om ämnets rötter kan vi från den tiden knappast räkna någon mer än Samuel von Pufendorf, som påverkade Adam Smith, som i sin tur påverkade de tidiga neoklassikerna. Läger vi i stället vikt vid den organisatoriska aspekten kan vi ta fasta på att de första ekonomiprofessurerna vid svenska universitet inrättades på 1700-talet.

Ett annat avstamp kan vara de svenska neoklassiker som framträdde i slutet av 1800-talet: David Davidson (delvis), Knut Wicksell och Gustav Cassel. Från dem är trådarna framåt till nästa generation – Ohlin, Myrdal (som dock inte kan betraktas som neoklassiker), Lindahl etc. – tydliga. Men Davidson, Wicksell och Cassel var i sin tur tydligt influerade av brittiska och kontinentala, särskilt tyskspråkiga, föregångare.

Att försöka utpeka den svenska nationalekonomins *egentliga* rötter är om inte meningslöst så åtminstone svårt.

Litteratur

- Carlson, Benny (1988): *Staten som monster: Gustav Cassels och Eli F Heckschers syn på statens roll och tillväxt*, Ekonomisk-historiska föreningen, Lund.
- Heckscher, Eli F.(1941): *Svenskt arbete och liv*, Albert Bonniers Förlag.
- Jonung, Christina & Ståhlberg (1990): Ann-Charlotte (red.), *Ekonomporträtt: Svenska ekonomer under 300 år*, SNS Förlag.
- Liedman, Sven-Eric (1986): *Den synliga handen: Anders Berch och ekonomiämnena vid 1700-talets svenska universitet*, Arbetarkultur.
- Nycander, Svante (2005): *Från värdeteori till välfärdsteori: Nationalekonomin vid Stockholms högskola/Stockholms universitet 1904-2004*, SNS Förlag.
- Sandelin, Bo (red.) (1991): *The History of Swedish Economic Thought*, Routledge.
- Sandelin, Bo, Trautwein, Hans-Michael & Wundrak, Richard (2008): *Det ekonomiska tänkandets historia*, SNS Förlag, 2008. Engelsk utgåva: *A short History of Economic Thought*, Routledge.